
Patrimonium Ecclesiae Christi tradere

**A memorial book dedicated
to the Rev. Bishop Jan Kopiec**

on the occasion of his 75th birthday, 50th anniversary of his presbyterate,
30th anniversary of Episcopal Sacrifice and 40 years of academic work

Vol. 2
Gratulantes

Edited by: Piotr Górecki, Jan Pyka

Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego
Uniwersytetu Opolskiego

Opole 2022

Patrimonium Ecclesiae Christi tradere

**Księga pamiątkowa dedykowana
księdzu biskupowi Janowi Kopcowi**
z okazji 75-lecia urodzin, 50-lecia prezbiteratu,
30-lecia sakry biskupiej i 40-lecia pracy naukowej

Tom 2
Gratulantes

Redakcja: Piotr Górecki, Jan Pyka

Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego
Uniwersytetu Opolskiego

Opole 2022

© Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego 2022

Recenzenci:

ks. dr hab. Bernard Kołodziej TChr, prof. UAM
– Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ks. prof. dr hab. Anzelm Weiss
– Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Publikacja współfinansowana przez Archiwa Państwowe

Tom 1: ISBN 978-83-67399-06-7

Tom 2: ISBN 978-83-67399-08-1

Fotografie: zbiory prywatne

Korekta: Józef Chudalla

Projekt okładki: Studio IMPRESO Przemysław Biliczak

Przygotowanie do druku: Jan Pyka

Adres: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego
ul. kard. B. Kominka 1a, 45-032 Opole
tel. 77 441 15 02, <https://rwwt.uni.opole.pl>

Druk: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża
ul. Katedralna 8A, 45-007 Opole
tel. 77 453 94 93, <https://www.wydawnictwo.opole.pl>

ks. Andrzej Kwaśniewski
Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
<https://orcid.org/0000-0001-7174-2122>

Dorobek historiograficzny ks. Józefa Zdanowskiego

Życiorys i bibliografia ks. Józefa Zdanowskiego zostały opracowane do *Słownika polskich teologów katolickich* oraz przedrukowane z uzupełnieniami w późniejszej bibliografii profesorów seminarium kieleckiego¹. Do ustaleń zawartych w życiorysie nie uwzględniono pamiętnika, w którym znajdujemy cenne informacje, pozwalające na precyzyjne ustalenie wielu niejasnych spraw². Badania te określiły liczebność publikacji na 20. W trakcie dalszych badań dodane zostały 4 kolejne publikacje³. Ks. Tomasz Wróbel w opracowanej bibliografii wymienił zaledwie kilka rękopisów ks. J. Zdanowskiego. Słabo znane ks. T. Wróblowi rękopisy zachowały się w spuściźnie tego kapłana, która pierwotnie była przechowywana w Archiwum Sióstr Norbertanek w Imbramowicach. W ostatnim czasie archiwalia te uległy podziałowi. Część z nich została przewieziona do Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, a resztę jednostek archiwalnych pozostawiono nadal w Imbramowicach. Sposób zarchiwizowania akt ma wciąż charakter dość prowizoryczny i konieczne jest ostrożne postępowanie, gdyż nie w pełni określone zostało autorstwo poszczególnych rękopisów. W trakcie kwerendy, przeprowadzonej na potrzeby tego artykułu, konieczne było wykluczenie

¹ T. WRÓBEL, *Zdanowski Józef*, w: L. GRZEBIEŃ (red.), *Słownik polskich teologów katolickich (1918–1981)*, t. 7, Warszawa 1983, s. 485–487; W. FIRLEJ, *Zdanowski Józef*, w: D. KRZEŚNIAK-FIRLEJ, W. FIRLEJ, A. KALETA (oprac.), *Bibliografia piśmiennictwa profesorów Seminarium Kieleckiego 1727–2001. Księga jubileuszowa*, Kielce 2002, s. 212–215.

² Archiwum Norbertanek w Imbramowicach (dalej: ANI), sygn. Z 57, J. ZDANOWSKI, *Notatki dotyczące się biegu życia ks. Józefa Zdanowskiego*, s. 1–50 (brak s. 45–46).

³ J. ZDANOWSKI, *Zamknięcie seminarium w Kielcach (wspomnienie sprzed trzydziestu lat)*, „Rzeczpospolita” 4 (1923), nr 56, s. 4; TENŻE, *Stanisław Konarski (w 150. rocznicę śmierci)*, „Rzeczpospolita” 4 (1923), nr 211, s. 4; TENŻE, *Ks. abp Jan Cieplak*, „Przegląd Diecezjalny. Miesięcznik Pastorski Diecezji Kieleckiej” (dalej: PD) 11 (1924), nr 5, s. 97–100; TENŻE, *Wyjaśnienie do artykułu „Ks. abp Jan Cieplak”*, PD 11 (1924), nr 6–7, s. 129.

rękopisów nieokreślonego autorstwa. Teksty te, zawierające dzieła doprowadzone do form dojrzałych, posiadają numerację stron lub kart nadaną przez autora. Obok tego występują zbiory luźnych notatek, dotyczące często kilku różnych tematów. W ich przypadku mamy też do czynienia z brakiem numeracji. Większość rękopisów posiada kilka wersji: od pierwotnych notatek aż do wersji ostatecznej. Część tekstów, jak wiadomo, została wydana drukiem. Do analiz dorobku brana tu była wersja ostateczna danego rękopisu, czyli ta, którą udało się ocenić jako najdojrzalszą. Celem prezentowanego opracowania jest omówienie dorobku historiograficznego, stąd też – z tak określonego przedmiotu – wykluczone zostały pozostawione w rękopisach kazania oraz pamiętnik.

Ks. Józef Zdanowski (1887–1977) pochodził z rodziny ziemiańskiej ze Szreniawy k. Miechowa. Wykształcenie na poziomie szkoły średniej zdobywał w Kielcach, Łodzi i Krakowie, a następnie studiował na Politechnice Lwowskiej. W latach 1909–1913 odbył studia teologiczne w Seminarium Duchownym w Kielcach. W latach 1915–1918 studiował na Uniwersytecie we Fryburgu Szwajcarskim, gdzie uzyskał doktorat z filozofii. Od 1918 do 1942 r. był wykładowcą, m.in. historii Kościoła i historii sztuki w seminarium kieleckim. W latach 1931–1938 był także archiwariuszem Kurii Diecezjalnej w Kielcach. W 1940 r. został przez bpa Czesława Kaczmarka zwolniony z wykładow i zamieszkał w rodzinnym majątku Wilczkowice. Przez krótki czas wykładowcą historii Kościoła był ks. Franciszek Mazurek, wywieziony w 1942 r. do Oświęcimia, a następnie do Dachau. Ostatecznie wykłady w okresie okupacji przejął ks. Józef Umiński – autor popularnego podręcznika historii Kościoła i znajomy bpa Czesława Kaczmarka. W latach 1948–1977 ks. J. Zdanowski był kapłanem sióstr norbertanek w Imbramowicach⁴.

Ks. T. Wróbel, charakteryzując walory ks. J. Zdanowskiego jako historyka, podkreślił: „Dyscyplinę pracy, drobiazgowość badacza, sumiennosc i bezinteresownosc pisarza dla dobra drugich oraz umiejtnosc wyszukiwania tematów z dziejów diecezji i seminarium – dziedzin do tego czasu prawie nietknietych”⁵. Ks. Daniel Olszewski, który wysoko cenił dorobek naukowy ks. J. Zdanowskiego, pozostawił stwierdzenie: „Jego ksiazki historyczne do dzis zachowuja naukową

⁴ Obecnie wiele faktów z zyciorysu ks. J. Zdanowskiego zostalo ustalonych w opublikowanym biogramie. Zob. A. KWAŚNIEWSKI, *Ks. Józef Zdanowski – historyk Kościoła, muzealnik, bibliotekarz i archiwista*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 8 (2020), s. 345–355.

⁵ T. WRÓBEL, *Ks. Józef Zdanowski, historyk kielecki*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (dalej: KPD) 54 (1978), nr 1, s. 29–37.

wartość⁶. Dla pamięci historycznej diecezji przechowało się wspomnienie sługi Bożego ks. Wojciecha Piwowarczyka⁷. Wśród profesorów seminaryjnych z okresu dwudziestolecia międzywojennego ks. Piwowarczyk wskazał na ks. J. Zdanowskiego jako jedynego, który szerzył kulturę poprzez swoje wykłady.

Za podstawowy nurt w dorobku ks. J. Zdanowskiego należy uznać historię sztuki. W 1918 r. we Fryburgu Szwajcarskim obronił pracę doktorską o malarstwie Hansa Suessa z Kulmbach. Praca ta została wydana w 1927 r. w Kielcach w formie broszurowej w języku niemieckim⁸ i w tym samym roku ukazała się – nieco przeredagowana i przetłumaczona na język polski – w Krakowie⁹, a współautorem dzieła stał się Józef Muczkowski. Wydanie krakowskie zawiera wzbogacony tekst oraz reprodukcje malowideł, wśród których znajdują się obrazy krakowskie mistrza z Kulmbach, wywiezione w czasie drugiej wojny światowej do Niemiec. Rozprawa została zaprezentowana również w czasopiśmie diecezjalnym¹⁰. Ks. Edward Gielniewski w omówieniu wskazał na wartość pracy jako opartej na materiale źródłowym.

Pobyt i praca w środowisku kieleckim zaowocowały opracowaniem miejscowych zbiorów. W 1929 r. wydana została praca o najcenniejszych rękopisach liturgicznych przechowywanych na terenie diecezji kieleckiej¹¹. Opracowane zostały m.in.: *Antyfonarz Kielecki z 1372 r.*, *Mszał z XV w.*, *Graduał z 1534 r.* oraz *Antyfonarz Miechowski z 1580 r.* Autor analizie poddał głównie malarstwo miniaturowe. Feliks Kopera oraz ks. Szczepan Sobalkowski zgodnie podkreślali doniosłość naukowego opracowania stanowiącego owoc badań nad nieznanymi zbiorami kieleckimi¹². Współcześnie powstały nowe opracowania na

⁶ D. OLSZEWSKI, *Historiografia diecezji kieleckiej (XIX–XX wiek)*, w: W. CABAN (red.), *Nauka i oświata a społeczności lokalne na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Prace ofiarowane Profesorowi Adamowi Massalskiemu w 60. rocznicę urodzin*, Kielce 2003, s. 40.

⁷ W. PIWOWARCZYK, *Wspomnienia Ojca Wojciecha Piwowarczyka*, w: G. KAROLEWICZ (red.), *Ksiądz Wojciech Piwowarczyk 1902–1992. Materiały do biografii*, Kielce 2002, s. 36.

⁸ J. ZDANOWSKI, *Hans Suess von Kulmbach. Sein Leben und seine Werke*, Kielce 1927.

⁹ J. ZDANOWSKI, J. MUCZKOWSKI, *Hans Suess z Kulmbachu*, „Roczniki Krakowskie” 21 (1927), s. 1–85.

¹⁰ E. GIELNIEWSKI, [recenzja] *Zdanowski Joseph*, „Hans Suess von Kulmbach”, *Kielce* 1927, KPD 14 (1927), nr 10, s. 192–193.

¹¹ J. ZDANOWSKI, *Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapitułarza katedralnego i seminarium duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*, Kielce 1929.

¹² F. KOPERA, *Rękopisy w księgozbiorach kieleckich*, „Głos Narodu” 21 (1929), nr 331, s. 4; S. SOBAKŁOWSKI, [recenzja] *Zdanowski Józef*, „Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapitułarza katedralnego i Seminarium Duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie”, *Kielce* 1929, KPD 17 (1930), nr 2, s. 66.

temat obiektów przebadanych przez ks. J. Zdanowskiego, jednak publikacje te skupiają się na kwestiach muzykologicznych i liturgicznych¹³.

Badania z historii sztuki były związane z pierwotnymi zainteresowaniami ks. J. Zdanowskiego. Władza diecezjalna wykorzystała te umiejętności, powierzając mu misję utworzenia Muzeum Diecezjalnego w Kielcach. W latach 20. ubiegłego wieku kolekcjonowane były zabytki z terenu diecezji¹⁴. Na łamach „Kieleckiego Przeglądu Diecezjalnego” ks. Zdanowski opublikował wartościowy artykuł, omawiający 4 najcenniejsze obrazy, pochodzące z okresu późnego średniowiecza¹⁵. Jeden z nich trafił do Muzeum Diecezjalnego w 1927 r. W trakcie organizowania nowej instytucji diecezjalnej zrodziła się zapewne myśl opracowania najcenniejszych zbiorów.

Obszernym opracowaniem z dziedziny historii sztuki jest rękopis na temat pałacu biskupów krakowskich w Kielcach¹⁶. Pierwszy rozdział pracy to zarys dziejów pałacu. Drugi rozdział poświęcony jest opisowi architektury i sztuki budowli. Kolejne trzy rozdziały to analiza plafonu wyobrażającego oskarżenie arian, opis sali portretowej i analiza plafonów w pokojach królewskich. Ukoronowaniem działalności w obszarze sztuki kościelnej był podręcznik pt. *Dzieje chrześcijańskiej sztuki w zarysie*¹⁷. Podręcznik ten był owocem wykładów z historii sztuki, prowadzonych przez ks. J. Zdanowskiego

¹³ T. MIAZGA, *Antyfonarz Kielecki z 1372 roku pod względem muzykologicznym*, Graz 1977; H. PIWOŃSKI, *Liturgia wielkanocna u bożogrobców w Miechowie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 16 (1969), z. 4, s. 93–102; TENŻE, *Liturgia wielkanocna u bożogrobców w Miechowie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 17 (1970), z. 4, s. 39–58; TENŻE, *Nieznany utwór wielogłosowy w Antyfonarzu miechowskim*, „Nasza Przeszłość” (dalej: NP) 33 (1970), s. 256–259; TENŻE, *Liturgia wielkosobotnia u bożogrobców*, „Studia Theologica Varsaviensia” 10 (1971), nr 2, s. 131–146; TENŻE, *Antyfonarz Bożogrobców z Miechowa*, „Musica Medii Aevi” 6 (1977), s. 88–140; TENŻE, *Liturgia wielkoczwartkowa u bożogrobców*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 35 (1977), s. 215–230; TENŻE, *Dedicatio ecclesiae u bożogrobców*, „Musica Antiqua Europae Orientalis” 5 (1978), s. 315–325; TENŻE, *Liturgia wielkopiątkowa u bożogrobców*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 43 (1981), s. 269–280.

¹⁴ A. BOŻEK, J. ZDANOWSKI, *W sprawie muzeum diecezjalnego*, PD 8 (1921), nr 8, s. 178–179; A. BOŻEK, J. ZDANOWSKI, *Z muzeum diecezjalnego*, PD 8 (1921), nr 12, s. 268; A. BOŻEK, J. ZDANOWSKI, *Z muzeum diecezjalnego*, PD 9 (1922), nr 2, s. 47.

¹⁵ J. ZDANOWSKI, *Obrazy cechowe Kieleckiego Muzeum Diecezjalnego*, KPD 19 (1932), nr 10, s. 238–244 (przedruk: J. ZDANOWSKI, *Obrazy cechowe Kieleckiego Muzeum Diecezjalnego*, Kielce 1932).

¹⁶ ANI, sygn. Z 27, J. ZDANOWSKI, *Zamek kielecki*, [Kielce, po 1927 r.], s. 1–95.

¹⁷ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), sygn. R-119/4b, J. ZDANOWSKI, *Dzieje chrześcijańskiej sztuki w zarysie*, [Imbramowice] 1950.

w seminarium kieleckim. Wiadomo ze wspomnień, że został zredagowany ostatecznie w czasie pobytu w rodzinnym majątku w Wilczkowicach w czasie okupacji¹⁸.

Kolejną przestrzenią badawczą zainteresowań ks. Zdanowskiego były dzieje seminarium duchownego w Kielcach. Jako wykładowca i jednocześnie kierujący rozbudową seminarium, wraz z rektorem seminarium opublikował relację o zakończeniu prac budowlanych¹⁹. Pierwszy z artykułów poświęcony został historii zamknięcia tej instytucji przez władze carskie²⁰, ale dopiero naukowymi walorami odznacza się książka, w której omówiono dzieje represji wobec tejże instytucji w latach 1893–1897²¹. W pracy omówiono przyczyny zamknięcia placówki, opisując jednocześnie patriotyczną atmosferę panującą w społeczności seminaryjnej. Obszernie została omówiona zakazana literatura, którą władze carskie skonfiskowały w trakcie dochodzenia. Były to dzieła m.in. Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego oraz ks. Hieronima Kajsiewicza. Do opracowania dziejów sporu wykorzystane zostały archiwalia konsystorza kieleckiego oraz zasób Archiwum Seminarium Duchownego w Kielcach w odniesieniu do badanego momentu dziejów. Ks. T. Wróbel wskazał na braki badawcze pracy, w której nie zostały wykorzystane źródła z Archiwum Akt Dawnych w Warszawie (archiwalia te zostały zniszczone w czasie powstania w 1944 r.)²².

Umiejętności posługiwania się źródłami XIX-wiecznymi były nowością w warsztacie. Podjęcie tematyki zamknięcia seminarium było inspirowane pracą ks. J. Zdanowskiego jako wykładowcy. Dużą rolę emocjonalną odgrywały przeżycia z dzieciństwa. W swoim pamiętniku historyk – wśród ważniejszych spraw, godnych opisanie – poświęcił miejsce wspomnieniu wizyty Stefana Kozłowskiego (ojciec późniejszego premiera Leona Kozłowskiego), który przybył do domu Zdanowskich do Szreniawy w 1893 r. Opowiedział on wówczas o wywiezieniu księży profesorów z Kielc do cytadeli warszawskiej²³. S. Kozłowski przybył w celu proszenia o pieniądze na kaucję (10 tys. rubli),

¹⁸ ANI, sygn. Z 57, J. ZDANOWSKI, *Notatki dotyczące się biegu życia*, s. 44.

¹⁹ W. NIEMIEROWSKI, J. ZDANOWSKI, *Dokończenie budowy seminarium duchownego*, PD 9 (1922), nr 2, s. 66–67.

²⁰ J. ZDANOWSKI, *Zamknięcie seminarium w Kielcach*, s. 4.

²¹ TENŻE, *Z walki o wolność Kościoła. Karta z dziejów Seminarium Duchownego w Kielcach u schyłku XIX stulecia*, Kielce 1925.

²² T. WRÓBEL, *Ks. Józef Zdanowski, historyk kielecki*, s. 33.

²³ ANI, sygn. Z 57, J. ZDANOWSKI, *Notatki dotyczące się biegu życia*, s. 2–3.

którą chciał wpłacić w celu zwolnienia ks. Jana Prawdy. Przekaz emocjonalny, związany z załamywaniem rąk i płaczem S. Kozłowskiego, zapewne wzbudził silne emocje w przyszłym historyku.

Znajomość źródeł, zdobyta w trakcie przygotowania pracy o zamknięciu seminarium, została wykorzystana przy opracowaniu dziejów seminarium od początku istnienia do współczesności. Praca została wydana jako jubileuszowa z okazji 200-lecia erygowania seminarium kieleckiego²⁴. Przebadane źródła objęły cały zasób Archiwum Seminarium Duchownego oraz akta konsystorskie, wytworzone odnośnie do spraw seminaryjnych. Wartość źródłową książki docenił w recenzji ks. Edward Gielniewski, który zwrócił uwagę na krytyczny stosunek autora do omawianej instytucji. Ponadto sformułował postulat, aby każdy duchowny diecezji postarał się o posiadanie tej pracy w księgozbiorze prywatnym²⁵.

Ks. Teodor Czerwiński (katecheta gimnazjalny Stefana Żeromskiego) opublikował obszerny komentarz do książki ks. Zdanowskiego²⁶. Jego publikacja, która posiada nieco znamion recenzyjnych, złożona jest z wykazu błędów ks. Zdanowskiego, w większości jednak stanowi uzupełnienia do treści zaprezentowanej przez autora. Najważniejszy zarzut sformułowany przez ks. Czerwińskiego dotyczył niewprowadzonych do książki nazwisk księży diecezji kieleckiej oraz pominiętych informacji na temat zasług ominiętych duchownych. Była to faktycznie propozycja nowej koncepcji pracy. Recenzent oparł się jednak w znacznym stopniu na własnych wspomnieniach i na nielicznych źródłach archiwalnych oraz informacjach zaczerpniętych z dostępnej mu literatury. Uzupełnienia te, choć w większości nieuzasadnione w odniesieniu do pracy ks. Zdanowskiego, ciągle stanowią inspirujące źródło. Niemniej praca wykładawcy z kieleckiego seminarium była dopiero drugą książką o dziejach seminarium. W 1901 r., w czasach carskiej cenzury, wydana została publikacja ks. Feliksa Puchalskiego, zawierająca jednak informacje o wybranych momentach dziejów i będąca raczej edycją źródeł, nieposiadająca znamion krytycznych²⁷.

²⁴ J. ZDANOWSKI, *Seminarium Duchowne w Kielcach. Szkic historyczny w dwusetną rocznicę*, Kielce 1927.

²⁵ E. GIELNIEWSKI, [recenzja] Zdanowski Józef, „*Seminarium Duchowne w Kielcach szkic historyczny w 200. rocznicę założenia*”, Kielce Nakł. Seminarium Duchownego 1927, KPD 14 (1927), nr 6–7, s. 145–146.

²⁶ T. CZERWIŃSKI, *Odręczne notatki i refleksje uzupełniające historyczną pracę ks. prof. J. Zdanowskiego z roku 1927 o seminarium kieleckim*, Kielce [1928].

²⁷ F. PUCHALSKI, *Seminarium kieleckie. Rys historyczny*, Kielce 1901.

Opracowanie ks. Zdanowskiego jest w tym kontekście pierwszą pracą systematycznie omawiającą dwustuletnie dzieje²⁸.

W związku z badaniami nad prześladowaniem duchowieństwa w czasach zaborów pozostaje artykuł na temat zaangażowania duchowieństwa w powstanie styczniowe²⁹. Artykuł – niewielkich rozmiarów – zawiera niezwykle syntetyczny zarys głównych problemów szerokiego tematu. Zachowane w Imbramowicach liczne, lecz nie w pełni wykorzystane notatki wskazują na większe możliwości publikacyjne autora odnośnie do tej tematyki³⁰. Zagadnienie związane z działaniami duchowieństwa ponoszącego ofiary w trakcie powstania nie otrzymało jednak formy rozwiniętej, porównywalnej do opracowania na temat zamknięcia seminarium i wywózki profesorów. Z tematyką seminarium związane są dwa inne referaty, pozostawione w rękopisie, poświęcone zagadnieniu szkolnictwa³¹.

Znajomość dziejów seminarium przyczyniła się do ożywionych badań nad dziejami diecezji. Ks. J. Zdanowski jest autorem krótkiej historii diecezji kieleckiej. Opracowany przez niego tekst został dołączony do wydania postanowień synodu diecezjalnego, a także został zaprezentowany w samoistnej broszurze³². Dzieje diecezji kieleckiej zostały podzielone na trzy części: ogólne dzieje diecezji, dzieje kolegiat, klasztorów i seminarium, biskupi i administratorzy. Zachował się także rękopis służący do wydania dzieła, ale zawiera on zaledwie pierwszą część, dotyczącą ogólnych dziejów diecezji³³. Z tematyką dziejów diecezji korespondują nieuporządkowane notatki oraz opracowanie dotyczące administratora części dawnej diecezji krakowskiej – ks. Adama Paszkowicza³⁴.

²⁸ Kolejna praca poświęcona tej instytucji ukazała się dopiero 50 lat później. Zob. T. WRÓBEL, *Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, w: *Księga jubileuszowa 1727–1977*, Kielce 1977, s. 51–176.

²⁹ J. ZDANOWSKI, *Duchowieństwo w powstaniu. Z historii diecezji kielecko-krakowskiej*, „Rzeczpospolita” 5 (1924), nr 94 (4 kwietnia 1924 r.), s. 4–5.

³⁰ ANI, sygn. Z 37, J. ZDANOWSKI [Notatki i wypisy do dziejów diecezji kieleckiej].

³¹ ANI, sygn. Z 24, J. ZDANOWSKI, *Szkoły kieleckie (Referat na 200-lecie seminarium kieleckiego)*, [Kielce 1927], s. 1–21; sygn. Z 32, J. ZDANOWSKI, *Stosunek duchowieństwa do szkolnictwa. (Referat wygłoszony na zjeździe księży dziekanów w sprawie założenia gimnazjum biskupiego)*, s. 1–25.

³² J. ZDANOWSKI, *Zarys dziejów diecezji kieleckiej*, w: *Synodus dioecisana Kielcensis 1927*, Kielce [1927], s. 3–17. Przedruk: J. ZDANOWSKI, *Zarys dziejów diecezji kieleckiej*, Kielce [1927].

³³ ADK, sygn. R-119/8, J. ZDANOWSKI, *Kielecka diecezja*, [Kielce 1927], s. 1–13.

³⁴ ANI, sygn. Z 37, J. ZDANOWSKI, [Notatki i wypisy do dziejów diecezji kieleckiej]; sygn. Z 26, J. ZDANOWSKI, *Rządy ks. Adama Tomasza Lauda Paszkowicza w części diecezji krakowskiej położonej w Królestwie Polskim od 1833 do 1834 r.*, [b.m. i b.r.], s. 1–11.

To wartościowe opracowanie pozwala lepiej zrozumieć burzliwe dzieje diecezji krakowskiej i kieleckiej, ponieważ to właśnie od jego rządów, ustanowionych na żądanie cara Mikołaja I, rozpoczął się proces trwałego rozpadu diecezji krakowskiej na część rosyjską i austriacką. Doprowadziło to faktycznie do ponownego erygowania oddzielnej od Krakowa diecezji w Kielcach. Opracowanie ks. J. Zdanowskiego pozostaje nieznane nauce. Nie zostało ono także wykorzystane w opublikowanym biogramie ks. A. Paszkowicza³⁵.

W grupie opracowań dotyczących dziejów diecezji kieleckiej znajdują się cztery teksty poświęcone: katedrze kieleckiej, kościołowi seminaryjnemu oraz klasztorom na Karczówce, Świętej Katarzynie i w Krzyżanowicach. W związku z wymienionymi publikacjami pozostają dwa kolejne rękopisy, dotyczące miechowskich bożogrobców oraz imbramowskich norbertanek. Książka o kościelnej przeszłości Karczówki obejmuje dzieje od lat 20. XVII w. do czasów współczesnych³⁶. Do pracy zostały wykorzystane archiwalia konsystorskie krakowskie oraz kieleckie, a także archiwalia kościoła na Karczówce oraz zasoby Archiwum Seminarium Duchownego w Kielcach. Praca składa się z dwóch części. W części pierwszej omówione zostały dzieje, a w kolejnej zamieszczona została analiza wnętrza i wyposażenia kościoła, dowodząca umiejętności ks. J. Zdanowskiego jako historyka sztuki. Wartość pracy została uwydatniona w recenzji ks. Edwarda Gielniewskiego, który podkreślił wykorzystanie źródeł oraz zamieszczenie opisu ukazującego walory artystyczne kościoła i klasztoru³⁷.

W podobny sposób skonstruowana jest praca o kościele Świętej Trójcy w Kielcach³⁸. Publikacja podzielona została na dwie równe części. Pierwsza część to dzieje kościoła, a druga stanowi opis bryły kościoła, dekoracji wnętrza oraz wyposażenia – ołtarzy i rzemiosła artystycznego. W pracy wykorzystane zostały źródła archiwalne proveniencji seminaryjnej i konsystorskiej, a także wcześniejsze publikacje ks. Władysława Siarkowskiego.

Opracowanie na temat katedry kieleckiej oparte zostało na aktach przechowywanych w archiwum konsystorskim, katedralnym i seminaryjnym³⁹. Ponadto

³⁵ Por. W.M. BARTEL, *Paszkowicz Adam Tomasz*, w: E. ROSTWOROWSKI I IN. (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 280–281.

³⁶ J. ZDANOWSKI, *Karczówka pod Kielcami*, Kielce 1928.

³⁷ E. GIELNIEWSKI, [recenzja] *Zdanowski Józef, „Karczówka pod Kielcami”*, *Kielce* 1928, KPD 15 (1928), nr 12, s. 211.

³⁸ J. ZDANOWSKI, *Kościół św. Trójcy w Kielcach*, „Pamiętnik Koła Kielczan” 4 (1929), s. 58–72.

³⁹ TENŻE, *Kościół katedralny Najświętszej Maryi Panny w Kielcach*, Kielce 1930.

wykorzystane zostały dość liczne źródła drukowane oraz literatura porównawcza. Podobnie jak poprzednie, praca ta również złożona jest z zarysu dziejów oraz analizy architektury i jej zabytków; ma jednak charakter bardziej rozwinięty. Pierwsze trzy rozdziały dotyczą dziejów obiektu: zarysu dziejów, charakterystyki duchowieństwa katedralnego oraz osoby bohatera insurekcji kościuszkowskiej – Bartosza Głowackiego, pochowanego przy katedrze. Kolejne trzy rozdziały poświęcone zostały omówieniu architektury i wyposażenia znajdującego się we wnętrzu kościoła, a także zawartości skarbca, biblioteki i archiwum. Ks. Szczepan Sobalkowski w swojej recenzji wskazał na wykorzystanie źródeł, wartościowe analizy z dziedziny historii sztuki oraz bogaty materiał fotograficzny⁴⁰.

W spuściźnie po ks. J. Zdanowskim nie zachował się rękopis pracy o katedrze. Znajdujemy tam jednak rękopis o Wojciechu Bartoszu Głowackim⁴¹. Rękopis ten przez porządkujących spuściźnię w Imbramowicach był z nieznanых powodów przypisywany Helenie Zdanowskiej. Porównanie rękopisu z rozdziałem pracy o katedrze wskazuje, że ks. J. Zdanowski wykorzystał część informacji zawartych w rękopisie do rozdziału książki opublikowanej w 1929 r. Porównanie to pozwala na stwierdzenie, że rękopis o B. Głowackim z całą pewnością wyszedł spod ręki ks. Józefa Zdanowskiego.

Cztery prace dotyczą dziejów zakonów z terenu diecezji kieleckiej. Praca na temat klasztoru norbertańskiego w Krzyżanowicach została opracowana w 1956 r.⁴² Kilka lat po opracowaniu rękopisu praca została wydana w czasopiśmie „Nasza Przyszłość”⁴³. Oparta ona została na źródłach drukowanych oraz stosunkowo bogatej literaturze, a jej treść porusza zagadnienia dotyczące dziejów klasztoru od czasów średniowiecza, osoby ks. Hugona Kołłątaja – proboszcza krzyżanowickiego i fundatora kościoła oraz opisu architektury i wyposażenia kościoła.

Obszerną pracę ks. Zdanowski poświęcił bożogrobcom⁴⁴. W trzech rozdziałach – w ujęciu chronologicznym – opisał dzieje zakonu od średniowiecza

⁴⁰ S. SOBAKŁOWSKI, [recenzja] *Zdanowski Józef, „Kościół katedralny NMP w Kielcach”*, *Kielce, Księg. „Jedność”* 1930, KPD 18 (1931), nr 1, s. 29.

⁴¹ ANI, sygn. 30, J. ZDANOWSKI, *O Wojciechu Bartoszu Głowackim*, s. 1–10.

⁴² ANI, sygn. Z 19, J. ZDANOWSKI, *Kościół pod wezwaniem św. Tekli i były klasztor norbertański w Krzyżanowicach pod Pińczowem. Zarys historyczny*, Imbramowice 1956, s. 1–59.

⁴³ TENŻE, *Kościół pod wezwaniem św. Tekli i były klasztor norbertański w Krzyżanowicach pod Pińczowem. Zarys historyczny*, NP 17 (1963), s. 103–121.

⁴⁴ ANI, [bez sygn.], J. ZDANOWSKI, *Stróże Grobu Chrystusowego, albo bożogrobcy w Miechowie. Zarys historyczny*, Imbramowice 1955, s. 1–56.

do kasaty w XIX w. Ponadto do pracy dołączył rozdziały traktujące bardzo szeroko o dziejach zakonu, opisując ustrój konwentu i bogatą działalność piśmienniczą kanoników, zamieszczając spis proboszczów miechowskich, nie zapominając o bolesnym wydarzeniu jego kasaty. Ostatni rozdział poświęcił opisowi architektury oraz wyposażenia kościoła i klasztoru miechowskiego.

Rękopis poświęcony klasztorowi norbertanek w Imbramowicach obejmuje dzieje klasztoru od średniowiecza do czasów współczesnych⁴⁵. Praca składa się z sześciu rozdziałów. Samym dziejom poświęcone zostało pięć pierwszych rozdziałów, a ostatni – opisowi architektury kościoła oraz jego bogatego wyposażenia, łącznie z malarstwem. Praca została oparta na źródłach archiwalnych wytworzonych przez klasztor, w tym na wyjątkowo bogatym materiale kronikarskim.

Kolejnym przedmiotem opracowania był klasztor na Świętej Katarzynie⁴⁶. Ks. T. Wróbel podaje informację, że praca ta powstała w związku z silnym rozwojem turystyki w Górach Świętokrzyskich⁴⁷. Rzeczywiście opracowanie to posiada nieco odmienny charakter. Podzielone zostało na dwie części i obejmuje dzieje bernardynów działających w klasztorze w okresie średniowiecza i w nowożytności oraz dzieje bernardynek działających w klasztorze od XIX w. Praca nie posiada – tak częściej u Zdanowskiego – analizy architektury i sztuki. Do pracy zostały wykorzystane akta konsystorskie z Kielc oraz średniowieczne krakowskie akta *administratoria et episcopalia*.

W twórczości ks. J. Zdanowskiego występują publikacje poświęcone duchownym związanym z terenem diecezji kieleckiej. Artykuły o bł. Wincentym Kadłubku i o ks. Stanisławie Konarskim mają charakter popularyzatorski⁴⁸. Artykuł na temat abpa Jana Cieplaka zawiera informacje o jego związkach ze środowiskiem kieleckim oraz opis jego działalności na terenie Rosji w czasach carskich i w burzliwych początkach władzy sowieckiej⁴⁹. Ks. J. Zdanowski, opisując środowisko kieleckie, wskazał na patriotyczną atmosferę panującą

⁴⁵ ANI, [bez sygn.], J. ZDANOWSKI, *Klasztor i kościół sióstr norbertanek w Imbramowicach*, [Imbramowice 1952], s. 1–50.

⁴⁶ J. ZDANOWSKI, *Erem bernardyński św. Katarzyny u stóp Łysicy*, Kraków 1949; ANI, sygn. Z 11, J. ZDANOWSKI, *Erem bernardyński św. Katarzyny u stóp Łysicy*, [Imbramowice, przed 1949], s. 1–31.

⁴⁷ T. WRÓBEL, *Ks. Józef Zdanowski, historyk kielecki*, s. 36.

⁴⁸ J. ZDANOWSKI, *Bł. Wincenty Kadłubek (w 700. rocznicę śmierci)*; TENŻE, *Stanisław Konarski (w 150. rocznicę śmierci)*.

⁴⁹ TENŻE, *Ksiądz abp Jan Cieplak*.

w seminarium i porównał arcybiskupa do dawnych patriotycznych duchownych: „Wyrósł abp Cieplak na postać historyczną miary Załuskich, Sołtyków, Ściegiennych”⁵⁰. Inne zestawienie, tym razem ks. Piotra Ściegiennego ponownie z Załuskim i Sołtykiem, spowodowało reakcję i oburzenie części duchowieństwa kieleckiego. Z powodu tej postawy ks. J. Zdanowski opublikował tekst wyjaśniający⁵¹. Posłużył się wówczas argumentacją analizującą zjawisko świadomości diecezjalnej przy pomocy ustaleń naukowych. Jako źródło negatywnej postawy wobec ks. P. Ściegiennego wskazał informacje podawane przez propagandę rosyjską z czasów zaborów. Swoje rozpoznanie działalności patriotycznej ks. Ściegiennego uzasadnił badaniami naukowymi. Najbardziej wartościowy tekst spośród czterech opublikowanych życiorysów dotyczy ks. Władysława Siarkowskiego⁵². Praca ta powstała na prośbę Kieleckiego Towarzystwa Krajoznawczego⁵³. Poprzez zaprezentowanie obszernego życiorysu, opisującego piśmiennictwo ks. W. Siarkowskiego, została utrwalona pamięć historyczna w diecezji o tym wybitnym kapłanie.

Ks. J. Zdanowski, jako wieloletni wykładowca historii Kościoła w seminarium kieleckim, napisał podręcznik do historii Kościoła w Polsce. Dzieło to składa się z dwóch tomów⁵⁴. Tom I dotyczy dziejów w okresie średniowiecza i nowożytności, a tom II – skromniejszych rozmiarów – obejmuje okres zaborów. Geneza pracy związana była z wyjazdami kapłana do Krakowa, jakie ten odbywał jeszcze przed II wojną światową. W czasie wyjazdów korzystał z konsultacji u ks. Jana Fijałka, dotyczących prowadzonych wykładów seminaryjnych w Kielcach. Częste konsultacje zaowocowały zachętami, jakie ks. Fijałek kierował pod adresem ks. Zdanowskiego, aby jako wykładowca postarał się o opracowanie podręcznika. W pracach tych wspierał go ks. Tadeusz Glemma, który wypożyczał aktualną literaturę z biblioteki zakładowej, znajdującej się przy Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także z biblioteki bernardynów w Krakowie. Do podręcznika zostały wykorzystane przedwojenne notatki

⁵⁰ *Tamże*, s. 97.

⁵¹ TENŻE, *Wyjaśnienie do artykułu „Ks. abp Jan Cieplak”*.

⁵² TENŻE, *Ks. Władysław Siarkowski (ur. 28 II 1840, zm. 23 III 1902)*, KPD 34 (1948), nr 9–10, s. 216–223. Zachował się rękopis wykorzystany do publikacji. Zob. ANI, sygn. Z 25, J. ZDANOWSKI, *Ks. Władysław Siarkowski ur. 28 II 1840 – 23 III 1902. Szkic bio-bibliograficzny*, s. 1–20.

⁵³ T. WRÓBEL, *Ks. Józef Zdanowski, historyk kielecki*, s. 36.

⁵⁴ ANI, sygn. Z 5, J. ZDANOWSKI, *Dzieje Kościoła polskiego w zarysie*, t. 1, Kraków 1954, k. 1–259; t. 2: *Kościół Polski pod panowaniem zaborców 1772–1918*, Kraków 1955, k. 1–183.

do wykładów. Redakcja miała miejsce w rodzinnym majątku Wilczkowie k. Krakowa w czasie trzyletniego pobytu w okresie okupacji niemieckiej⁵⁵.

Z podręcznikiem związana jest spora grupa rękopisów. Są to opracowania ograniczające się do zebrania wiedzy dostępnej w literaturze. Jedną grupę stanowią trzy prace: na temat prymasa Augusta Hlonda, o działaniach unijnych w Polsce i o dziejach polskich Ormian⁵⁶. Wymienione prace przypominają tematy podręcznikowe. Obok zredagowanych prac w rękopisie znajdują się luźne notatki do dziejów Kościoła⁵⁷. Specjalne miejsce w badaniach ks. Zdanowskiego zajmują zakony. Świadczy o tym liczebność opracowań. Z okresu przedwojennego pochodzi skrypt złożony z krótkich notatek na temat poszczególnych zakonów męskich i żeńskich (rodzaj słownika)⁵⁸. Osiem zakonów działających w Polsce zyskało odrębne opracowania, w tym aż dwa norbertanie⁵⁹. W początkowej fazie redakcji znajdował się również tekst poświęcony dziejom rodziny Zdanowskich⁶⁰.

* * *

Przeprowadzone badania nad dorobkiem historiograficznym ks. J. Zdanowskiego pozwoliły ustalić liczbę 24 publikacji (w tym broszury i książki) oraz 22 nieopublikowanych rękopisów. Do liczby tej nie zakwalifikowano zbiory luźnych

⁵⁵ ANI, sygn. Z 57, J. ZDANOWSKI, *Notatki dotyczące się biegu życia*, s. 49–50.

⁵⁶ ANI, sygn. Z 28, J. ZDANOWSKI, *Akcja unijna w Polsce. Zarys historyczny*, Kielce 1936, s. 1–18; sygn. Z 31, J. ZDANOWSKI, *Ormianie w Polsce*, [Imbramowice 1958], s. 1–38; sygn. Z 29, J. ZDANOWSKI, *August Hlond (1881–1948)*, [Imbramowice] 1962, s. 1–36.

⁵⁷ ADK, sygn. R-119/10, *Notatki i wypisy do dziejów Kościoła w Polsce*.

⁵⁸ ANI, sygn. Z 9, J. ZDANOWSKI, [*Zakony męskie w Polsce*], s. 1–24; *Zakony żeńskie w Polsce obszaru łacińskiego. Stan w 1934 r.*, s. 25–50.

⁵⁹ ANI, sygn. Z 10, J. ZDANOWSKI, *Benedyktyni w Polsce. Szkic historyczny*, Imbramowice 1956, s. 1–103; sygn. Z 42, J. ZDANOWSKI, *Reformaci w Polsce. Szkic historyczny*, Imbramowice 1958, s. 1–98; sygn. Z 12, J. ZDANOWSKI, *Cystersi w Polsce. Szkic historyczny*, Imbramowice 1955, s. 1–137; sygn. Z 13, J. ZDANOWSKI, *Karmelici*, [b.m. i b.r.], s. 1–50; sygn. Z 14, J. ZDANOWSKI, *Dzieje zakonu marianów. Szkic historyczny*, Imbramowice 1957, s. 1–59; sygn. Z 21, J. ZDANOWSKI, *Dzieje zakonu pijarów w Polsce. Szkic historyczny*, [Imbramowice] 1957, s. 1–169; sygn. Z 20, J. ZDANOWSKI, *Zakon paulinów w Polsce. Zarys historyczny*, Imbramowice 1956, s. 1–126; ADK, sygn. R-119/5a, J. ZDANOWSKI, *Dzieje zakonu premonstratenskiego w zarysie*, [Imbramowice] 1949, s. 1–250; sygn. R-119/16, J. ZDANOWSKI, *Norbertanie i norbertanki w Polsce*, [Imbramowice b.r.], s. 1–15.

⁶⁰ ADK, sygn. R-119/20, J. ZDANOWSKI, *Antoni Zdanowski – żołnierz napoleoński*, [Imbramowice] 1966, s. 1–6; sygn. R-119/22, J. ZDANOWSKI, *Zdanowscy. Materiały biograficzne*; sygn. R-119/21, J. ZDANOWSKI, *Helena Zdanowska*.

notatek, zgrupowanych wokół określonych tematów. Dorobek tak określony posiada walor badawczy i zalicza się do prac o charakterze naukowym, a tylko niewielka część zapisków pozostaje na poziomie popularyzatorskim. Na podstawie uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że ks. Zdanowskiego cechowały następujące nurty badawcze: historia sztuki, kodykologia, dzieje diecezji kieleckiej, historia Kościoła w Polsce, dzieje szlacheckiej rodziny Zdanowskich. W grupie publikacji przyporządkowanych do zakresu badawczego „dzieje diecezji kieleckiej” wyróżniają się opracowania dotyczące dziejów seminarium oraz grupa prac na temat parafii i kościołów oraz zakonów i klasztorów z terenu diecezji. Warsztat historyczny ks. Zdanowskiego oparty był na umiejętnościach posługiwania się literaturą oraz źródłami: staropolskimi i XIX-wiecznymi, wytworzonymi przez konsystorze: krakowski i kielecki, a także przez parafie i klasztory. Ponadto wykazywał się umiejętnościami korzystania ze średniowiecznych źródeł kodykologicznych. Szczególne umiejętności wykazywał, podejmując analizy naukowe z dziedziny sztuki kościelnej.

* * *

Bibliografia przedmiotowa⁶¹

- BARTEL W.M., *Paszkowicz Adam Tomasz*, w: E. ROSTWOROWSKI I IN. (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 280–281.
- CZERWIŃSKI T., *Odręczne notatki i refleksje uzupełniające historyczną pracę ks. prof. J. Zdanowskiego z roku 1927 o seminarium kieleckim*, Kielce [1928].
- FIRLEJ W., *Zdanowski Józef*, w: D. KRZEŚNIAK-FIRLEJ, W. FIRLEJ, A. KALETA (oprac.), *Bibliografia piśmiennictwa profesorów Seminarium Kieleckiego 1727–2001. Księga jubileuszowa*, Kielce 2002, s. 212–215.
- KWAŚNIEWSKI A., *Ks. Józef Zdanowski – historyk Kościoła, muzealnik, bibliotekarz i archiwista*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 8 (2020), s. 345–355.
- OLSZEWSKI D., *Historiografia diecezji kieleckiej (XIX–XX wiek)*, w: W. CABAN (red.), *Nauka i oświata a społeczności lokalne na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Prace ofiarowane Profesorowi Adamowi Massalskiemu w 60. rocznicę urodzin*, Kielce 2003, s. 39–47.

⁶¹ Ponieważ artykuł ma wybitnie charakter historiograficzny na temat dorobku pisarskiego ks. Józefa Zdanowskiego, celowo nie zastosowano ponownego spisu pozycji tego autora oraz opublikowanych recenzji, aby uniknąć ich ponownego wyliczania.

- PIWOWARCZYK W., *Wspomnienia Ojca Wojciecha Piwowarczyka*, w: G. KAROLEWICZ (red.), *Ksiądz Wojciech Piwowarczyk 1902–1992. Materiały do biografii*, Kielce 2002, s. 31–46.
- WRÓBEL T., *Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, w: *Księga jubileuszowa 1727–1977*, Kielce 1977, s. 51–176.
- WRÓBEL T., *Ks. Józef Zdanowski, historyk kielecki*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 54 (1978), nr 1, s. 29–37.
- WRÓBEL T., *Zdanowski Józef*, w: L. GRZEBIEŃ (red.), *Słownik polskich teologów katolickich (1918–1981)*, t. 7, Warszawa 1983, s. 485–487.

* * *

Streszczenie: Dorobek historiograficzny ks. Józefa Zdanowskiego obejmuje 24 publikacje (w tym broszury i książki) oraz 22 rękopisy. Do najważniejszych jego prac należą: opracowanie na temat malarza Hansa Suessa von Kulmbach, opracowanie kieleckich rękopisów średniowiecznych, 2 prace o dziejach seminarium duchownego w Kielcach, podręcznik historii Kościoła w Polsce, podręcznik dziejów sztuki chrześcijańskiej oraz prace o klasztorach: norbertanek w Krzyżanowicach i Imbramowicach, bożogrobców w Miechowie i bernardynek w Świętej Katarzynie koło Bodzentyna.

Słowa kluczowe: ks. Józef Zdanowski, historiografia, diecezja kielecka, malarstwo, historia Kościoła, historia sztuki.

Abstract: Historiographical output of the Reverend Józef Zdanowski. The historiographical output of the Rev. Józef Zdanowski comprises of 24 publications (including brochures and books) as well as 22 manuscripts. The most significant ones constitute: the work on the painter Hans Suess von Kulmbach, the study of Kielce medieval manuscripts, two works on the Kielce seminary, the textbook on the history of the Church in Poland, the textbook on the history of Christian art and the works on the monasteries of Premonstratensians in Krzyżanowice and Imbramowice, of the Order of the Holy Sepulchre in Miechów and on the monastery of St. Catherine in Bodzentyn.

Keywords: Reverend Józef Zdanowski, historiography, Diocese of Kielce, painting, Church history, history of art.